

Pauline Worms foredrag "Tidsaanden"

Taler

Pauline Worm
Foredragsholder og forfatter

Sted

Folkeforeningen for Randers og
Omegn

- 1 Er der endnu et dansk Folk til? Dette Spørgsmaal er for fuldt Alvor blevet fremsat; jeg husker ikke hvor, men det er blevet fremsat i Anledning af den Strid, der for et Par Aar siden blev ført om Aarsagerne til vor sidste Krig med Tydskland, om Folkesynd og Folketugtelse og om Forholdet mellem
- 5 Nationalitet og Tro. Svaret var omtrent dette: der er en Befolkning, som taler Dansk, en Befolkning med blandet Blod og blandet Sind, med en i høi Grad svækket, sløvet og undertrykt Nationalfølelse, og der er mellem denne Befolkning en lille Flok, der løfter sit Hoved frækt og frit, ikke har svigtet eller vil svigte sin Fane og ikke for Alt i Verden vil give Afkald paa sit danske Navn.

10

Dette Svar er ikke meget trøsteligt, men det er sandt. Hvor mange Taltegn der behøves for at angive Størrelsen af den lille Flok: tre, fire, fem eller sex, det er uvist; men selv om sex skulde være det Rette, saa den løb op til Hundredetusinde eller til Hundredetusinder, saa er den, saa er Folket dog kun

15 en Brøkdeel af Befolkningen.

Folket er Bærer af Folkeaanden. Men Befolkningen, Nationen, den store Hob – ja, dersom man sagde, at den var aldeles uberørt af, aldeles fremmed for denne Aand, saa gjorde man den Uret, ligesom man gør den store Hob af døbte

20 Mennesker Uret ved at sige, at Helligaanden er aldeles uden Indvirkning paa deres hele Liv og Tankegang, saalænge de ikke-have tilegnet sig Daabens Naadegave i sand og levende Tro. Ret beseet, er det nok egentlig Helligaanden selv, man forsynder sig mod ved en saadan Tale, og ret beseet blev det Folkets gode Engel, man traadte for nær, naar man vilde mene, at hos Folk, som de ere

25 fleest, er den uden ringeste Indflydelse, aldeles afmægtig, aldeles kraftløs. Nei, saa slemt er det ikke; men det er slemt nok alligevel; thi allevegne – her som udenlands – drives og ledes den store Hob meest af de Aander, vi kjende fra Ordsproget: hver Djævel regerer sin Tid – altsaa af Tidsaanderne.

30

Dengang der var saa megen Tale om Folkesynd, hændtes det, at man forvexlede Tidens og Folkets Synder med hinanden. Ved Tidens Synder forstaaer jeg de onde Tilbøieligheder og Drifter, som den nulevende Slægt af Danske deler med sine Samtidige i alle Verdens Lande og Riger, fordi det netop er denne Tids
35 Djævel, det nærværende Aarhundredes onde Genius, der ved disse Midler frister og drager Sjælene. Ved Folkets Synder forstaaer jeg derimod det Onde, der hos os ligger i Blodet, er nedarvet fra Fædrene og vil snart med forøget, snart med formindsket Styrke nedarves paa Efterkommerne, saalænge der er et dansk Folk til. Thi hver Folkenatur har sin Natside, som den har sit Lys, og hver Tid har,
40 som en af vore Digtere synger:

„Sin Part af Himlen og sin Part af Fanden.”

45

Tidens Part af Himlen og de lyse Træk i Folkets Aasyn skal jeg nok komme til at pege paa; men først maa vi kaste et Blik ned i Mørket, i den Region, hvor det er
50 vanskeligt at skjelne Form og Farve, og hvor derfor mere ene een Forsker er gaaet vild. Hvor svært det i Virkeligheden er at finde sig tilrette der, i Syndens Vilderede, beviser fremfor alt Andet en meget bekjendt udtalelse i 1864 eller 65 af Biskoppen i Aalborg, Dr. Kierkegaard. Den høit anseete Forfatter søger om den Folkesynd, der har fremkaldt Folketugtelsen; men han finder kun
55 Tidssynder, kun saadanne, hvilke Danmark har tilfælles med den øvrige Verden i vort Aarhundrede, og som, hvis de endelig skulle bære et enkelt Folks Præg, snarere ere nationalt franske end nationalt danske. Hvor en saa klar og dyb Tænkning som den senere Kirkeministers kan gaa feil, der er det farligt at vove sig ud; men – vi ville dog prøve det.

60

Der gaaer gjennem vor Tid en Strømning af den meest gudforladte og aandsforladte Kjødelighed (Materialisme); men der gaaer ogsaa, Side om Side med den, en Bevægelse af falsk og overspændt Aandelighed. Man skulde tro, at to saadanne Strømme maatte mødes fjendtligt; men det er ikke Tilfældet;
65 tvertimod: de flyde over i hinanden; af alle de besynderlige Forbund og Forbindelser, man i vore Dage har seet, er denne Sværmeriets Pagt med Aandløsheden, Raaheden, een af de allermærkeligste, nok saa mærkelig og nok saa farlig endda som Augustforeningens med Bondevennerne. Vil Nogen

70 benegte, at denne – nemlig førstnævnte – Pagt er til, saa behøve vi kun at pege
paa een af dens meest haandgribeligste Frugter: Mormonismen, dette meest
vanskabte Uhyre af en Religion, som nogen historisk Tidsalder har fostret. Vi
vide, at den hverken har sit Udspring eller sit Paradis her i Danmark, og dette
75 sidste er maaskee Grunden til, at dens Fremgang her i Landet, skjøndt større end
i det øvrige Europa, ikke blev regnet med til vor Folkesynd. Der kunde jo ikke
siges, at Gud havde sendt en Ulykke over Land og Folk for at straffe
Mormonerne; thi de have jo vendt deres Fædreland Ryggen eller staa i Begreb
med at gjøre det, og i enhver ny Ulykke, der træffer det gamle Danmark og den
gamle Verden, see de kun en Bekræftelse paa deres egne saakaldte
80 Aabenbaringer og Profetier. Altsaa, man gik dette Tidens Tegn forbi og agtede
ikke paa, at hvor et kjættereri eller Sværmeri eller noget endnu Værre i mærkelig
Grad vinder Tilhængere, der maa der hos Nationen som Heelhed være et
Charaktertræk, et naturligt Anlæg, der begunstiger dets Udbredelse, og dette
samme Træk i Folkecharacteren, dette samme Anlæg maa da ogsaa træde frem i
85 andre Virkninger, andre Frugter, andre Stikkelser, der just ikke behøve
allesammen at være hæslige; thi der gives i Menneskenaturen ingen Kraft og
ingen Evne, der jo kan udvikles i Retning af det Gode saavel som af det Onde.
Naar nu, som vi have seet det, en Lære, der tiltaler den raa Sandselighed ligesaa
meget, som den mætter Indbildningskraften med Fabler og Eventyr, der til
90 enhver Tid kunne forøges i det uendelige – naar den vinder Indgang her
fremfor andetsteds, saa kunde man tænke sig, at vort Folk maaskee var mere
raat, sandseligt og nydelsessygt end andre; men det er det ikke. Man kunde ogsaa
tænke sig omtrent det Modsatte: at vi havde mere Aand end andre, et større
Hang til at beskæftige os med det Oversandselige end Folk i Almindelighed; og
95 man kunde atter tænke sig, at vor Folkenatur, fremfor nogen anden, var
Modsætningernes Verden, istand til at forene og forbinde de yderste
Modsigelser, og det er den: begge Dele er sandt. Vort Sind er som Havet, der
bevæges af alle Verdens Veir og Vinde, men synker stille og drømmende tilbage i
sig selv, saasnart der er Ro i Luften. Vort Blik er rettet mod det Gaadefulde,
100 Skjulte og ufattelige; men det er os eiendommeligt at søge dette i Dybet
hernedentil. Vore Oldsagn have ikke som Bibelen Beretningen om en
Taarnbygning, der skulde naa op til Himlen, eller som de græske Myther
Fortællingen om kæmper, der lagde Bjerge paa Bjerge for at komme derop; men
de have Mythen om Odins ene Øie, der blev sat i Pant nede i Afgrunden for en
105 Drik af Viisdomskilden – og lad nu Odins andet Øie længe nok være Solen paa
Himlen, og det første, det han har mistet, Solens Billed i Havet – saa beviser dog
Tilværelsen af denne Mythe netop her trods det, at alle andre Folk baade med to

og med et og med et halvt Øie kunde see Solen speile sig i Van-det, den beviser,
110 at vi Danske, eller rettere, vi Nordboer altid have havt en forunderlig Lyst til at
gaa i den sorte Skole, altid have meent, at et Indblik i Gravens, i Nattens, i
Dødens og Helvedes Gaader ikke var kjøbt for dyrt med Tabet af vort halve Syn
for Lysets Rige. Dette er, meer end billedlig talt, Natsiden af vor Folkenatur; det
er den uhyg- gelige Grund, hvor Tidsaandens Fartøi kaster Anker, hvergang det
115 fra oversøiske eller østersøiske eller andre Havne bringer os en Ladning af
Daarskab og Synd; der i Nærheden ligge Skærene, som det er farligt at strande
paa; og desværre: hvergang Folkeaanden, vor gode Engel, vil sende os et
Lykkeskib, rigt ladet med Himlens og Jordens Velsignelser, saa staaer det Fare
for der at gribes af Tidens dobbelte Strøm og knuses mod Klipperne.

120

Lad os see, hvad der er i Fare? Først er der Friheden; den trues af det falske
Lighedsprincip. Vel at mærke: Lighedsprincippet er ikke i og for sig falsk; der
gives en Lighed, hvis Anerkjendelse netop er den første Betingelse for Friheden;
men der gives en anden, en falsk Lighed, som tvertimod er den allerbedste,
125 allersikkreste og allerbredeste Grundvold for Tyranniet. Vor Folkeaand vil
Friheden – Tidens Aand vil Ligheden: den vil, trods de forskellige Evner, de
forskjellige Naturgaver og Naadegaver, Gud har nedlagt hos den Ene og den
Anden, og navnlig trods det høist forskellige Syn paa Aandens Verden, de høist
forskjellige Meninger og Domme – udjevne Alt, gjøre Alt lige. Hvor Livet rører
130 sig i en anden Form end den, hvori Peer og Poul med deres Venner ville fjendes
ved det, der erklærer Peer og Poul raskvæk, at der er intet Liv, der er Død; hvor
man ikke vil knæle for de Afguder eller de Helgene, som Mogens eller Mikkelt
stiller op, der er man ugudelig, der har man ingen Tro, der agter man Intet
helligt – og dersom nu Peer og Poul, Mogens og Mikkelt kunne raabe ret høit, og
135 fra en halv Snees Kanter faa Svar, som de have raabt i Skoven, ja, saa er Tegnet
givet til at kvæle enhver anden Røst, der vil lade sig høre, til at vride Halsen om
paa Sangfuglene, hvis de med et eneste lille Kvæk skulde forstyrre hvad der gaaer
for sig; saa er, kort sagt, Tidens Dæmon løs; saa proklameres i Lighedens Navn
den Stærkeres Ret, for at Alt, hvad der ikke vil tage hans Uniform paa, kan
140 trædes ned for Fode. For Ligheden er der, som sagt, den Ting i Veien, at ikke
Alle ere lige oplyste, lige retskafne, lige sædelige eller lige begavede; men ogsaa
det kommer man ud over: man fordreier et Bibelsted og faaer ud deraf, at
Oplysning, Retskaffenhed, Sædelighed og heldige Naturgaver bør agtes "for
Skarn at være", og naar Forskjellen mellem de Enkelte kun bestaaer i noget
145 Skarnagtigt, saa er der naturligviis ingen Forskjel, som er værd at tale om; og at
Noget, der har faaet et saadant Stempel, skulde kunne gjøre Krav paa Ret til at

fredes og udvikle sig, det vilde jo være den største Urimelighed af Verden. Det mener man; men det kunde dog være, man tog feil, og at man blev rigtig
150 forlegen, naar vi sagde: lad gaa! vi tage mod Lignelsen, saa lidet smuk den er – det er Skarn tilhobe, det er Gjødning; men den Gjødning kan Jordbunden, som er Menneskehjertet, slet ikke undvære, naar den skal give Frugt for et evigt Liv. I forstaa jer kun slet paa Landvæsenet, hvis I mene, at man kan gjøre en Sandørken frugtbar ved Overrisling alene!

155

Først var der Friheden for Alt, hvad der stammer, fra Aand; den trues paa Livet. Saa er der Danskheden, Folkets nationale Selvfølelse; den trues af et vist ubestemt Noget, der omgiver sig med et helligt Skin, uden at jeg dog derfor vover ligefrem at kalde det Skinhellighed; thi det er min Overbeviisning, at der
160 paa mange Steder er Alvor, dyb Alvor i Vildfarelsen. Vi læse i vor Bibel, at Herren vilde have forbarmet sig over Sodoma, hvis der havde været ti Retfærdige i Staden; men skal man tro, hvad der nu forkyndes, saa vil han ikke forbarme sig over Danmark, med mindre der findes en heel Million: hvis der kun er en Snees Tusinde, der ville høre ham til, saa hjælper det ikke – Danmark gaaer tilgrunde;
165 men den Trøst have de Troende, at de ogsaa som Tydskere eller som Tydskernes Trælle kunne komme ind i Himlen, og det maaskee endda nok saa godt, da det nationale Hovmod grundigt maa udrøddes for at give Plads for den christelige ydmyghed. Der er sagtens Mange, der finde denne Tale opbyggelig; jeg finder den formastelig, vanvittig: formastelig, fordi den foregriber Herrens Dom,
170 vanvittig, fordi den ikke fører til andet end sort Fortvivlelse. Thi sæt, at der var et Menneske, hvem Danskheden laa mere paa Hjerter end hans egen Salighed, og at et saadant Menneske vilde og kunde tage ved Troen, naar han fik sikkert Tilsagn om, at han derved frelst sit Fædreland – det er aldeles utænkeligt, men sæt, at det kunde tænkes – saa er et saadant Tilsagn jo netop, hvad
175 Ulykkesprofeterne hverken kunne eller ville give; de erklære jo tvertimod, at her hjælper den Enkeltes Omvendelse saa godt som Intet: hele Folket maa komme. Men hele Folket! – ja i enhver anden Sag kan man spørge Rigsdagen, og hvad den beslutter, det gaaer og gjelder for Folkets Beslutning. I Troessagen er det virkelig anderledes; der gives ingen menneskelig Myndighed, som kan
180 bestemme, at hele Folket eller Befolkningen skal følges ad enten til evig Salighed eller til evig Fortabelse. Her, om aldrig i Andet, gjelder i fuldeste Maal den personlige Frihed, og derfor er det en gruelig forvirret Tale, at sammen- blande Folkets Frelse med Sjælenes Frelse, Danmarks Livssag med Menneskets Livssag. Rigtignok, det negter jeg ikke, og det negter vel Ingen, som har Tro, er det
185 sandt, at jo flere brændende Bønner der i Troen blev opsendt for Danmarks Sag,

desto bedre stod det med den; men Veien til at fremkalde saadanne Bønner, den
gaaer man virkelig ikke, naar man indbilder de Troende, at Evigheden ikke
bekymrer sig om noget saa Timeligt og Jordisk som et Folks Sprog og Tilværelse,
190 mindst af Alt om noget saa Smaat som det Danske. Et heelt Folk, en heel Nation
af troende Christne har der aldrig været og vil der sandsynligviis aldrig blive;
men lad os atter sætte det Umulige, sætte, at vi Danske blev et saadant Folk,
inden Preusserne kom igjen – vilde vi da seire? Nei, dersom det, man behager at
kalde vort nationale Hovmod, var saa grundigt udrøddet, at hver enkelt Sjæl
195 blandt det troende Folk i falsk Ydmyghed agtede sig selv som Dansk ringere end
Tydskerne, da var det idetmindste aabenbart, at der skulde intet mindre end et
Mirakel til at redde os, og at dette Mirakel ikke vilde blive fremkaldt ved de
Troendes Bønner. Altsaa: for det Andet er Danskheden i Fare; den trues af et
moderne Sværmeri, der finder Medhold i vor gamle Skjødesynd, at give alt
200 Fremmed Fortrin for vort Eget.

Dernæst er der det Menneskelige: Konst, Videnskab, Digtning, Historie, Alt,
hvad der baade hos Christne og Hedninger forskjønner og forædler Livet her
paa Jorden. Vi ere et med Skjønhedssands begavet, et digterist, et historist Folk:
205 Nordens Grækere og ikke, som vore Fjender have kaldt os, Nordens Tyrker.
Den Mand, Europa hyldede som Skjønhedens Ypperstepræst paa Jorden, Thor-
valdsen, han udgik fra os. Men ak! hvorlænge vil Thorvaldsens Museum og
hvorlænge vil Alt, hvad Folkeaanden gennem Tiderne har opbygget ligefra
Kjøbenhavns Univerversitet til Grundtvigs nye Folkehøiskole, hvorlænge vil det
210 faa Lov til at staa, dersom Tidsaanden seirer? Husk paa dens Stormløb mod
„Intelligentsen!" – gaa i Theatrene og see, hvad det er for Sager, man nu byder
os, os, som have Oehlenschlägers Tragedier, Holbergs Komedier og Heibergs
Vaudeviller – for blot at nævne noget af vor Rigdom! Raaheden trænger sig
frem i alle Stikelser, Befolkningen – Publikum klapper og raaber Bravo; men
215 Folket tier og Folkeaanden sukker.

– "Guldtærer den deilige Freia græder." –

Men dette Uvæsen, det finder dog vel intet Medhold hos Noget, der smykker sig
220 med et gudeligt Navn? Nei, ligefrem, umiddelbart, med Forsæt og Bevidsthed
aldeles ikke. Men der er en Retning, der skræmmer Livet og Aanden bort af Alt,
hvad den kalder verdslig Konst, verdslig Viden, verdslig Sang og verdslig Glæde;
videre end dertil kan den ikke naa, de tomme Former gaa igjen som Spøgelser,
og saaledes skeer det, at denne Retning middelbart, ubevidst og mod sin Villie

kommer til at fremme det, den igrunden allermeest afskyer. De materielle
Interesser lide intet Afbræk ved det, som jeg i Mangel af et bedre og mere
passende Navn maa kalde Pietismen. Jeg skal give Pietisterne, forsaavidt jeg
fjender dem, det Vidnesbyrd, at de ere vindskibelige, flittige, gode Huusholdere,
230 at de have ligesaa mange, maaskee nok saa mange Arbeidstimer i Døgnet som vi
Andre. De indrømme, at vi hernede paa Jorden ikke kunne være rene Aander;
de agte Naturen, forsaavidt den er fælles for Dyr og Mennesker; men hvad der
hæver det naturlige Menneske over Dyret, det foragte de – og Pagten er sluttet:
Pagten mellem falsk Aandelighed og snæverhjertet Materialisme; den fælles
235 Fjende er det Menneskelige, den maa bekæmpes med kjødelige og
med „aandelige“ Vaaben. Det var det Tredie, der er i Fare, det Tredie, som
Folkeforeningen er kaldet til at værne om.

Det Fjerde er for denne Gang det Sidste, jeg skal pege paa, er Æren. Folkeaanden
240 er ærekjær, høisindet; det var fra Arilds Tid Sæd i Norden, at Mandens Retsind
og Kvindens Reenhed gjaldt Noget, havde Krav paa Agtelse. Men nu, nu er der
en misforstaaet Ydmyghed, der bringer Folk til at overbyde hverandre i meer
eller mindre forblommede offentlige Skriftemaal som dette: "jeg har været saa
dybt sunken, jeg har et saadant Synderegister at see tilbage paa, at dersom I
245 kjendte mig tilbunds, vilde I med Gru og Afsky vende mig Ryggen"¹. Paa
Bunden af denne Ydmyghed ligger egentligt Hovmodet; man slutter: jo større
Synd, desto større Anger, og jo dybere Anger, desto større Naade. Ja, det Sidste
er sandt; men det var ikke godt Andet, end at et usandt Ord eller een uretfærdig
Tanke hos den Ene kunde blive kilden til en ligesaa frugtbar Anger, som hos
250 den Anden en heel Række af Misgjerninger. Æren er i Fare; hvem vil være med
til at kæmpe for den?!

Altsaa: Tidens onde Engel er fjendsk mod Aandens Frihed i Jesu Christi Kirke,
fjendsk mod Danskheden i Danmark, fjendsk mod det Menneskelige i
255 Mennesket og fjendsk mod Æresfølelsen hos et Folk, hvis Valgsprog fra
Hedenold har været, at Æren er det feireste Træ i Skoven. Men Tiden har ogsaa
sin gode Engel, og den er det, som overalt i Verden har vakt Folkeaaenderne.

1. Af et udbredt religiøst Tidsskrift.
260

Kilde

Manuskript taget fra Smaaskrifter og foredrag af Pauline Worm, første Samling. 1869. Kjøbenhavn: Karl
Schønbergs Forlag. Louis Kleine Bogtrykkeri. <https://www.kb.dk/e-mat/dod/115208056225-color.pdf>

265 **Kildetype**
Dokumentation i bogværk

Tags
Foredrag

270 **Relateret**
Pauline Worms foredrag "Folkeaaanden"
1867

URI
<https://www.dansketaler.dk/tale/pauline-worms-foredrag-tidsaanden>

275

280

285

290

295

300